

MEMORIA CA PROIECT DE ȚARĂ

jaloane social-teologice

pr. radu preda

doxologia

2021

CUPRINS

În loc de argumentum:

Prolegomene la o teologie a amintirii17

I. IMPERATIVUL MEMORIAL

Memoria abandonată33

Urmele secolului.....36

O datorie împlinită39

Memoria ca proiect de țară42

Urmele trecutului recent.....45

Memoria 10048

AFDPR.....52

Iertarea55

O reparație istorică.....58

Cum nu se scrie istoria61

Procesul comunismului în România:

administrativ, profesional și politic64

Un erou autentic	67
Vecinii necunoscuți	70
Politizarea suferinței	73
Blandiana Albaniei	76
Autodenunț.....	79
Imperativul memorial.....	82

II. REFUZUL ISTORIEI

<i>Sag mir, wo die Blumen sind</i>	87
Memoria: de la persoane la instituții.....	90
Relativizarea crimelor	93
Refuzul istoriei	96
Trecutul recent în viitorul apropiat	99
Imunitatea istorică.....	102
Expoziția „Comunismul în România”	105
Crimele comunismului: sistemice și sistematice	108
Iarăși, despre crimele comunismului și statul de drept.....	112
Istorie, criminalistică, justiție.....	115
Până nu este prea târziu	118
Foștii deținuți politici sau suferința ca patrimoniu	122
O istorie care nu se învață la școală.....	125

Luciditatea martirică	128
Memorie și Justiție	131
Zidul rușinii	134

III. JUSTIȚIE ȘI DREPTATE

Regina Exilului.....	138
Precedentul Ursu	141
Fenomenul Pitești.....	144
Oameni fără loc și istorii fără oameni	147
Responsabilii pentru crimele comunismului	150
Gustul nostalgiei	153
Comunismul și inconsecvențele Europei	156
Memoria obligatorie	159
Rezistența anticomunistă.....	162
Comunismul în România.	
Preliminarii la expoziția perm anentă	
a viitorului Muzeu al Crimelor Comunismului.....	165
Actualitatea memoriei.....	171
Justiție și dreptate.....	174
Mojicia sufletească.....	177
Cum a început totul.....	180

Cazul Vișinescu. Câteva concluzii.....	183
Memoria personală <i>versus</i> memoria instituțională	186
Ingratitudinea față de Ticu Dumitrescu	190
O memorie dureroasă.....	193
Opusul memoriei	196
Memoria în stradă	199
Tranziția Justiției în postcomunism	202
Responsabilitatea elitelor	205
Un muzeu, două muzee.....	208
Memoria exilului românesc	211
Obscenitatea memorială: Cui îi este, într-adevăr, frică de condamnarea comunismului?	215
Declarația de la Tallinn și crimele comunismului.....	219
Procesul Vișinescu. Prima concluzie.....	223
Procesul Vișinescu. A doua concluzie.....	226
Procesul Vișinescu. A treia concluzie	229
Procesul Vișinescu. A patra concluzie	232
Statul de nedrept	235
Vișinescu. Dar ceilalți?.....	238

IV. CE NU TREBUIE SĂ UITĂM?

Obişnuirea cu răul.....	243
Ce nu trebuie să uităm?	246
Comunismul sau încremenirea timpului.....	258
Casa lui Ceauşescu	261
Nimic nu este de la sine înţeles.....	264
Igiena publică.....	267
Schizofrenia memorială a Europei	270
Ziua partidului	273
Dulapul cu otrăvuri al comunismului.....	276
Locurile memoriei	280
Muzeul Comunismului în România. Un decalog.....	283
Pactul pentru memorie.....	287
Declaraţia de la Bucureşti	291
O decizie istorică.....	295
Memoriile Europei	299
Deliciile dictaturii: cârnaţii de Jilava, ciorba de burtă de Piteşti, palinca de Gherla.....	302
Banalitatea răului. Procesul lui Alexandru Vişinescu..	306
Exorcista.....	309
Chipul răului.....	312

Ascensiune	315
Pot intra comuniștii de vii într-un muzeu?.....	318
Definiții	322
Justiție.....	325
Spectatori	328
Complici	331
Profitori.....	334
Călăi.....	337
Memorie	340
Limite	343
Martori	346
25.....	349
Un muzeu cât o țară	352
Memoria comunismului	356
Note.....	360

În loc de argumentum:

PROLEGOMENE LA O TEOLOGIE A AMINTIRII

Părintelui Mitropolit Bartolomeu,
la centenarul memoriei
(1921-2021)

Asemeni iubirii, care poate fi rănită, asemeni pasiunii, care poate păli, asemeni gusturilor, care se pot schimba, asemeni focului iubirii de țară, care se poate răci, asemeni limbilor, care pot fi uitate, memoria, patrimoniu imaterial la rândul său, dacă o neglijezi sau chiar o falsifici, într-o bună zi, la scara istoriei, te trădează, lăsându-te

în captivitatea clipei în care nu știi de unde ai venit și, cu atât mai puțin, încotro te îndrepti. Așa cum nu te joci cu iubirea, cu pasiunea sau gusturile, cu obârșia sau, în general, cu datele culturale, tot astfel memoria nu este nici facultativă, nici intermitentă, cu atât mai puțin negociabilă. Motivul, aparent simplu, dar adânc, din generație în generație: ești pentru că există. Nu o prinzi în cuvinte, nici în monumente și chiar nici în muzee. Memoria este acel ceva care ne zidește fără să ne forțeze, care ne dă sens, fără să ne siluiască, care plutește în aer fără să se pună, precum uleiul, pe pereți, ne întemeiază și ne orientează, ne ceartă, ne corectează și, cu ochi multipli, ne interoghează în cele mai întunecate unghere. Dacă avem inteligență istorică, o luăm sfetnic. Pentru că ea, precum părintele duhovnic, ne smerește, ne iartă și ne întărește. Altminteri, abandonată, tratată superficial, este furată pe față de cei care, până să ne doboare în trup, vor să ne ucidă în suflet. Memoria este râul timpului

care, după undiri spectaculoase, albi adânci și cascade, se contopește în marea veșniciei în care, totuși, se știe cine ești și ce ai făcut.

Nu este deloc o întâmplare și nici măcar o simplă continuare a paradigmei culturii orale a Antichității târzii, bazată pe metode mnemotehnice, vizibile mai ales în textul inspirat al Vechiului și Noului Testament sau în structura liturgică, unde repetiția fixează mesajul, că Biserica lui Hristos este spațiul amintirii, al anamnezei, prin excelență. Religie a întrupării, profund personalistă, unde Creatorul și creatura se privesc ochi în ochi și stau la aceeași masă, Creștinismul îmbracă cu sens memoria lumii, transformând-o în istorie a mântuirii (*Heilsgeschichte*). Rolul interpretativ al credinței, în general, avea să fie, în consecință, contestat de modernitate care, pe lângă pariul politic, din care s-au născut democrația și statul social, achiziții incontestabile, s-a luptat și se mai luptă cu timpul. Modernitatea vrea să fie cu orice preț nouă, să explice originile

universului și, în fază totalitară, să promită cu fermitate viitorul. Întruparea crezului modern este un plagiat paulin, dar cu înțeles pe dos: omul nou. În fapt, noutatea este marea himeră care, combinată cu mitologia progresului, justifică orice, inclusiv crima. Contestând tiparele fondatoare, punând capac pe fântâna care duce la pânza freatică a simbolurilor și înțelesurilor ancestrale, incapabilă să respecte, fără nici măcar să trebuiască să își însușească, duhul generațiilor anterioare, simplificatoare și pseudo-romantică, promițând lumii sărutul care o trezește din somnul credulității, modernitatea este păcatul peren autotransformat în virtute emergentă. O escrocherie. Ucigătoare.

Nu îmi imaginam niciodată o demonstrație de asemenea anvergură, planetară, și claritate: pandemia prin care trecem a fost transformată în foarte scurt timp în leagănul noii umanități. Spitalele sunt, la un loc, arca lui Noe (de unde și numărul limitat de locuri!), în vreme ce locuințele

noastre, mai mici sau mai largi, s-au transformat în cavernele confortabile ale unor premergători sălbatici ai creaturii superioare care, în curând, ne va urma. Sacerdoșii sanitari oficiază strict, fără abateri de la tipic, dominând și uzând de toate tonurile și semitonurile care caracterizează ceea ce Rudolf Otto numea, cum știm, *mysterium tremendum. Et fascinans*. Realitatea bolii, vizibilă în pământul reavăn al noilor morminte și în furnalele fumegând zi și noapte ale crematoriilor, instituie o metarealitate care dispune de propriul sistem de referință, interpretare și normativitate. În vaietul fără ecou al liniștii impuse de restricții, cu străzi goale și parcuri fără râsete de copii, fără clinchet de pahare și muzică, fără ospitalitate și chiar fără îmbrățișări, cu bibliotecile închise (la ce bună știința, oricum depășită?), cu biserici ferecate și oameni stingheri, fără planuri de viitor, trăind, recunoscători, doar prezentul, creația se pregătește de marea noutate. Cvasi-religios, momentul nu tolerează pluralismul, dialogul

și, cu atât mai puțin, contestația. Ispită pusă infam pe seama credinței, redusă astfel la un exercițiu de comoditate intelectuală și emoțională, dogmatismul ajunge marca pregnantă a noii orânduiei, cadrul din care nimeni nu vrea să iasă. Și nici nu poate.

Soluția spirituală: pe verticală! Nu este nouă, ci doar reconfirmată pentru a nu știu câta oară. Când suprafața de contact între persoana ta și epoca în care Dumnezeu a îngăduit să te naști ajunge din ce în ce mai restrânsă, când, de viu, nu mai ești din lumea aceasta – mai precis: când ajungi la conștiința genuin creștină a înstrăinării (*die Heimatlosigkeit*) –, atunci singura alternativă teafără, împiedicând depresia, este de natură ascetică, adică, în traducere exactă, de exercițiu. A echilibrului, pe muchie, la înălțime, picioarele tremurând și inima de purice. Cu toate riscurile care te pot pierde și toate consecințele care te pot mântui. Astfel, solidaritatea cu umanitatea nu se suspendă egoist și aparent protector, ci

dimpotrivă, se intensifică, inclusiv cu durere, dar excluzând conștient complicitatea, ambiguitatea și instalarea comodă în veac. Respectul pentru viață, dar de sus, respinge prompt vitalismul, celebrarea deșănțată a clipei. Nădejdea se întărește, în ciuda semnelor proaste, fără a se combina, murdar, cu plăcerea de a anunța catastrofa, rezistând astfel ispitei de a fi un fals profet, știind că oricine anticipă răul are, mai devreme sau mai târziu, dreptate. Credința se adâncește, pe dinlăuntru, fără a te acri și arici, transformându-te în izvor de iubire și de mângâiere pentru cei din jur. În fine, rugăciunea nu mai cere, insistent și disperat, pe tonul strident de milogeală imperativă, ci, luminată și împăcată, liniștită și senină, mulțumește și mulțumește și iar mulțumește.

Comună tuturor acestor „strategii” de supraviețuire: memoria. Înainte de orice, recunoștința bazată pe ținerea de minte a binelui, tradusă în timp, pentru toate câte, umanitatea și

fiecare dintre noi, parte din ea, am primit de la Dumnezeu începând de la facerea lumii. Iarăși, nu este întâmplător că rugăciunile care înrămează Sfintele Taine aruncă consecvent o punte memorială între Vechiul și Noul Testament, între ceea ce deja, cu dovezi, în mod minunat s-a petrecut și promisiunile făcute de El, de Fiul Omului care, negreșit, se vor împlini. Până la ultima. Apoi, tot memoria se dovedește vehiculul actului sfințitor – de la Botez și Mirungere la Cununie și Hirotonie, de la Spovedanie și Liturghie la Sfântul Maslu –, ancorându-ne în solul ferm al amintirii fără de care am institui permanent o realitate pe care, sărmanii de noi, nu am creat-o, ci am primit-o în dar. Aceasta este, tradusă mai larg, Tradiția: de credință și de practică, de suflet și de minte, ascunsă și vădită, cea pe care Vladimir Lossky o numea, sugestiv, „memoria critică a Bisericii”. Personal și comunitar, memoria minunilor – depozitar zilnic fiind calendarul sfinților și al praznicelor –, alături de

memoria propriilor păcate, „descărcabile”, căroră le putem, prin Taina Mărturisirii, da „*delete*” prin pocăință, ne fac pe noi creștinii ceea ce suntem: organic parte a lumii, dar mereu pe picior de plecare către cealaltă, către Împărăție. Graba aceasta durează, după caz, zeci de ani. Nu putem spune că Domnul, de fapt, ne grăbește, având timpul necesar pentru a ne face bagajele. Desigur, sunt și plecări bruște, fără lumânare, cum se spune, care ne arată ce înseamnă să nu prețuiești, la urma urmelor, timpul, să îți bați joc de el, să îl umpli sau pur și simplu, să îl omori. Paradoxal, dar nu și inexplicabil, veșnicia pune cel mai convingător în valoare clipa. Acum și aici anunță pe acolo și atunci.

Acum, pe firul celor spuse și deslușite împreună, înțelegem că opusul credinței nu este necredința, imposibil de localizat sau descris, ci uitarea, voluntară și/sau involuntară, batjocorirea directă și indirectă a surselor noastre de viață, conștiință, așezare și orientare. Pentru a treia oară: nu

este deloc întâmplător că boala cea mai cumplită, în vechime și azi, este pierderea minților, amnezia, Alzheimer sau cum se mai cheamă. Am uitat (sic!). Dincolo de neajunsurile practice, cotidiene, demagnetizarea busolei memoriei ne transformă într-un trist spectacol și umple, celor sensibili, ochii cu lacrimi. Iarăși: dorința violentă a comunismului, concret, a fost să uităm istoria de dinaintea luării puterii în mod fraudulos. Să uităm și, cu timpul, nici să nu mai știm de Rege, de raporturile de proprietate, „Doina” lui Eminescu sau „Deșteaptă-te, române!”. Omul nou, despre care am amintit mai sus, este nou prin ceea ce nu a aflat, adică nimic știind, cel care, născându-se și crescând în cadre fixe, reinventează lumea sau, și mai bine, se integrează în cea falsă deja creată. La sat, fără rădăcini, suspendat cumva, fără curiozități geografice sau măcar culinare, rob al minutului și iobag al petecului de pământ unde s-a nimerit, privește doar norii, adulmecând ploaia, ignorând albastrul. Și

cocorii. La oraș, scos din ritmul vieții moșilor săi, fără informații despre credință și istorie, bătut în cuie pe limba de lemn a propagandei, mândru de cei patru pereți de beton și de balconul închis, isprăvi devenite tot atâtea dovezi ale emancipării sale sociale, diabetic fără să fi gustat cu adevărat din dulceața lumii, comod în plină mizerie și din care regimul a făcut orice. Sau măcar a încercat. Cu unii, deloc puțini, a și reușit.

Revenind la memoria cultivată eclesial, nu pot încheia fără a menționa amintirile care ne sunt nouă, preoților, încredințate la mai toate slujbele. Cuprinzând numele celor vii și adormiți, pomelnicele închid în ele, oricât de banale ar părea unora sau chiar de-a dreptul inutile, o teologie a amintirii, a legăturii pe mai multe paliere, unul mai amețitor decât altul: între cei de ieri și cei de azi, între Biserica luptătoare și cea triumfătoare, între pământ și cer, între trupesc și netrupesc, între văzut și nevăzut, între grija omenească și mila lui Dumnezeu, între tristețe

și nădejde, între lacrimă și zâmbet. Pomenirea, adică rostirea numelui, chiar scris și anapoda, în forma diminutivă, este mărturia rugătoare, pomelnicele fiind aducerile-aminte la adresa Celui care îi știe oricum pe toți, pentru că pe toți i-a creat, dar pe care, copilărește, Îl tragem de mânecă. La propriu. Adu-Ți aminte, Doamne, de robii Tăi Nicolae, Olguța, Stere... Rostindu-le, numele acestea trec prin noi. Așa ajungem, scriitorii de pomelnice, pomeniții și pomenitorii să ne împrietenim, să reconfirmăm comuniunea care ne leagă, iată, cu și prin cei pe care îi cunoaștem sau nu, prin cei în viață sau plecați. Odată cu numele, chiar dacă nu se regăsesc în calendar – sunt din ce în ce mai mulți părinți care dau nume ciudate, ignorând atributul dumnezeiesc încredințat lui Adam și pe care îl exercită și ei în raport cu pruncii de care s-au învrednicit, numindu-i, fondându-le viața prin spunerea pe nume – invocăm și convocăm în chip duhovnicesc pe îngerii păzitori din spatele fiecărui în

parte. Nume după nume, pătrundem în norul de martori despre care ne vorbește Sfântul Apostol Pavel, ne împărtășim memorial din viețile unora, devenind, la rândul nostru, pomenitori, parte a vieților altora. În singurătatea Altarului, la Proscomidie sau altcândva, suntem împreună cu alții, exact cum Dumnezeu este cu noi: discret, dar nu mai puțin eficient. Printr-o bucată de hârtie, ca și prin trupul nostru trecător, își vorbesc între ele lumile, șoptind.

Volumul de față adună doar câteva texte din ultimii ani, majoritatea publicate în rubrica pe care am avut-o în cotidianul *Adevărul*. La finalul cărții am adăugat un scurt *Literaturbericht*, adică am indicat, pentru cei care ar dori aprofundarea temei, câteva repere bibliografice. Atunci și acum, am încercat nu doar să pledez pentru exercițiul memorial, ci să mă adâncesc în misterul dublului aparent inexplicabil: memorie-veșnicie.

M-am folosit, evident, și de alte construcții asemănătoare: trecut-viitor, persoană-colectivitate, suferință-libertate. Concluzia concluziilor: cel mai mare păcat în pragul eternității este uitarea cu forța. Ieșim din neam și din umanitate în clipa în care nu mai avem amintiri.

Mulțumesc Editurii Doxologia a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei pentru bunăvoința cu care a primit aceste pagini, dându-le mai departe cititorilor. Le mulțumesc celor care au scris rândurile de recomandare, lui Teodor Baconschi, lui Răzvan Bucuroiu și lui Gabriel Purcăruș, așa cum sunt recunoscător lui Mihail Neamțu, coordonatorul colecției. La urma urmelor, ce altă definiție putem găsi prieteniei, comuniunii, dacă nu permanenta aducere-aminte a ceea ce ne leagă dincolo de absențe, tăceri, chiar dincolo de buza mormântului?

Radu Preda

I

IMPERATIVUL MEMORIAL

MEMORIA ABANDONATĂ

La prima vedere, opusul memoriei este uitarea. Ei bine, nu sunt foarte convins. Cred că, mai curând, opusul dureros este tipul de memorie abandonată, altoit pe indiferență, prost gust sau chiar sfidare.

Un exemplu lămuritor: starea în care se află marea majoritate a cimitirelor și monumentelor celor căzuți în războiul la capătul căruia s-a înfăptuit unitatea statală a românilor. Peste mai puțin de o lună cerul țării va fi brăzdat de avioane, artificii, muzici și discursuri despre importanța acestui prim secol românesc. Se vor rosti cuvinte grave și se vor dezveli statui dedicate Centenarului. Nici o manifestare nu va fi în plus. Chiar niciuna. Merită să exprimăm

bucuria, chiar dacă nu va fi împărtășită de toți, a împlinirii proiectului de țară din a cărui sevă ne hrănim și azi.

Toate acestea ar fi fost rotunjite, adică marcate de coerența a cărei lipsă ne macină de trei decenii, dacă ar fi fost vizibile semnele recunoștinței. Dacă am fi văzut o grijă gospodărească, la firul ierbii, față de acele simboluri materiale menite să puncteze izbânzile unor înaintași pe care pretindem că îi onorăm. Or, acoperite de griul prafului și de vegetația integratoare, topindu-se în peisaj și cu inscripțiile aproape ilizibile, cimitirele și monumentele eroilor Primului Război Mondial ne oferă, în plină efervescență festivă, adevărata imagine a culturii noastre memoriale.

Din păcate, nu doar pe cei de acum o sută de ani nu știm să-i cinstim cum se cuvine. Iată, monumentul dedicat celor din rezistența anti-comunistă, amplasat pe locul unde, până în decembrie 1989, a dominat statuia lui Lenin

intrarea în București dinspre Ploiești, este acum acoperit de *graffiti* și oferă adolescenților o ideală locație de joacă. Nu doar că amplasarea acestui monument de for public a durat aproape două decenii, dar nici acum nu este parte a cărții de vizită a orașului. Nesemnălizată și neluminată, sculptura în formă de aripi trimite un mesaj nerecepționat.

Dincolo de orice discuții despre calitățile estetice, despre arhitectura sau forța de expresie, tentativa de a crea locuri ale memoriei se lovește de limitele dureroase ale posibililor beneficiari. Cu riscul de a mă repeta: ne aflăm în plină insecuritate memorială. După excesul dirijismului național-comunist, iată că ne complăcem într-o periculoasă ignoranță pe fundalul căreia sunt posibile toate extremele: de la proiecția mitologică la dezvrăjirea brutală. Cu alte cuvinte, povestea despre România se află, fără să știe, în căutare de povestitor. Poate îl va găsi în următorul secol.

URMELE SECOLULUI

Am tot spus: din ignoranță, neglijență, interes material sau pur și simplu din prostie, riscăm să pierdem urmele propriului trecut. Paradoxal, conservăm mai multe urme din alte secole decât din ultimul veac pe care dorim să îl sărbătorim peste o lună.

De patru ani încoace, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc organizează, primăvara și toamna, întâlnirea unei platforme memoriale informale care adună la un loc istorici, muzeografi, sociologi, arheologi, teologi, artiști și alți interesați, din mediul public și privat deopotrivă, uniți de idealul conservării acelor spații care ne învață despre trecutul recent mai mult și mai bine decât

multe cărți. Toamna aceasta, atelierul a ajuns la a opta ediție și s-a derulat la Șimleu Silvaniei, Bobota, Bădăcin, Zalău și Cluj-Napoca.

La final de Centenar, am parcurs câteva trasee care, în mod firesc, ar fi trebuit să intre deja în exercițiul nostru anamnetic. Faptul că, iată, casa lui Iuliu Maniu de la Bădăcin este restaurată din donații, că elevii școlii din Bobota mențin cu emoție și cu resurse modeste amintirea lui Corneliu Coposu, că la Zalău există, la Muzeul de Istorie al județului Sălaj, o reușită expoziție permanentă dedicată perioadei comuniste – toate acestea sunt exemple de bune practici, dar în același timp, prin contrast cu ceea ce nu se face în alte părți, dovezi ale indifferenței memoriale generalizate.

La mijloc poate fi și impresia, fundamental greșită, că epoca istorică recentă din care am ieșit simbolic acum trei decenii este aproape, la îndemână, că o avem oricum mereu accesibilă,

că nu poate fi atât de repede uitată, că nu este, muzeal vorbind, atât de periclitată precum sunt vestigiile dacice, romane sau cele medievale. Or, ceea ce se petrece este mult mai grav și mai rapid, pe alocuri parțial sau chiar complet irecuperabil: dispar sau se distrug artefacte, clădiri, documente (de tot felul) și martori privilegiați ai perioadei dictaturii proletariatului.

De la casele făuritorilor unității la foste penitenciare, de la mobilierul carceral la obiectele vieții cotidiene, de la platforme industriale înlocuite cu *malluri*, fără a se aminti despre istoria locului unde azi mergem la cumpărături sau cinema, la numele foștilor deținuți politici sau exilați care nu sunt date străzilor pe care nu doar circulăm bezmetic, ci pe lungimea cărora ne plimbăm inclusiv trupul istoric – urmele primului secol românesc se estompează pe zi ce trece. De unde insistența legitimă de a repeta: memoria este singurul proiect autentic de țară. Unde vrem să ajungem dacă nu știm de unde plecăm?